Univerza v Mariboru

Filozofska fakulteta

Maja Zupan

SEŽIG EROTIKE: RECEPCIJSKI ŠKANDAL IVANA CANKARJA IN NASTOP SLOVENSKE MODERNE

Diplomsko delo

Maribor, september 2026

Univerza v Mariboru

Filozofska fakulteta

Maja Zupan

SEŽIG EROTIKE: RECEPCIJSKI ŠKANDAL IVANA CANKARJA IN NASTOP SLOVENSKE MODERNE

Diplomsko delo

Maribor, september 2026

SEŽIG EROTIKE: RECEPCIJSKI ŠKANDAL IVANA CANKARJA IN NASTOP SLOVENSKE MODERNE

Diplomsko delo

Študentka:	Maja Zupan
Študijski program:	Univerzitetni študijski program prve stopnje
	Slovenski jezik in književnost
Mentorica:	izr. prof. dr. Simona Vrhovnik
Lektorica:	Katja Ribič, prof. slov.

CC BY-NC-ND 4.0

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorici za usmerjanje pri delu in za potrpežljivo branje osnutkov, družini pa za podporo v času študija.

SEŽIG EROTIKE: RECEPCIJSKI ŠKANDAL IVANA CANKARJA IN NASTOP SLOVENSKE MODERNE

Ključne besede: Ivan Cankar, Erotika, slovenska moderna, recepcija, cenzura

UDK: 821.163.6.09-1Cankar I.

POVZETEK

Naloga obravnava recepcijski škandal ob prvi izdaji Cankarjeve pesniške zbirke Erotika (1899) in njegov pomen za nastop slovenske moderne. Potek dogodka je bil rekonstruiran po objavljenih dokumentih, izbrane pesmi iz izdaj 1899 in 1902 so bile besedilno razčlenjene, odzivi sodobnikov in poznejše raziskave pa med seboj primerjani. Ugotovljeno je bilo, da je ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič nekaj dni po izidu odkupil večino naklade in jo dal sežgati. Po opredelitvi, ki cenzuro veže na državo, dejanje ni bilo cenzura, po namenu pa je bilo moralnoverska intervencija s sredstvi zasebnika. Druge izdaje s tem ni bilo mogoče preprečiti, saj je založnik obdržal avtorske pravice. Tako v odzivih leta 1899 in 1902 kot v poznejših raziskavah je bil cikel Dunajski večeri težišče sodb. Vrednotenje zbirke se je v obravnavani literaturi premaknilo od presoje pesmi k presoji dogodka. Omejitev naloge je, da nekaterih časopisnih člankov iz leta 1899 ni bilo mogoče najti v digitalizirani obliki, zato so bili znani le po navedkih v literaturi.

THE BURNING OF EROTIKA: THE RECEPTION SCANDAL OF IVAN CANKAR AND THE EMERGENCE OF SLOVENIAN MODERNISM

Keywords: Ivan Cankar, Erotika, Slovenian modernism, reception, censorship

UDC: 821.163.6.09-1Cankar I.

ABSTRACT

The thesis examines the reception scandal that followed the first edition of Ivan Cankar's poetry collection Erotika (1899) and its importance for the emergence of Slovenian modernism. The course of events was reconstructed from published documents, selected poems from the 1899 and 1902 editions were analysed as texts, and contemporary reactions were compared with later research. It was established that the Bishop of Ljubljana, Anton Bonaventura Jeglič, bought up most of the print run a few days after publication and had it burned. By a definition that ties censorship to the state, the act was not censorship; by its purpose it was a moral and religious intervention carried out with a private person's means. It could not prevent a second edition, because the publisher kept the copyright. In the reactions of 1899 and 1902 as well as in later research, the cycle Dunajski večeri was the focus of judgement. In the literature examined, the evaluation of the collection shifted from judging the poems to judging the event. A limitation of the thesis is that some newspaper articles from 1899 could not be found in digitised form and were known only from quotations in the literature.

IZJAVA O AVTORSTVU ZAKLJUČNEGA DELA

Ime in priimek študentke: Maja Zupan

Študijski program: Univerzitetni študijski program prve stopnje Slovenski jezik in književnost

Naslov zaključnega dela: Sežig Erotike: recepcijski škandal Ivana Cankarja in nastop slovenske moderne

Mentorica: izr. prof. dr. Simona Vrhovnik

Podpisana študentka Maja Zupan

- izjavljam, da je zaključno delo rezultat mojega samostojnega dela, ki sem ga izdelala ob pomoči mentorice;
- izjavljam, da sem pridobila vsa potrebna soglasja za uporabo podatkov in avtorskih del v zaključnem delu in jih v zaključnem delu jasno in ustrezno označila;
- na Univerzo v Mariboru neodplačno, neizključno, prostorsko in časovno neomejeno prenašam pravico shranitve avtorskega dela v elektronski obliki, pravico reproduciranja ter pravico ponuditi zaključno delo javnosti na svetovnem spletu preko DKUM; sem seznanjena, da bodo dela deponirana/objavljena v DKUM dostopna široki javnosti pod pogoji licence Creative Commons BY-NC-ND, kar vključuje tudi avtomatizirano indeksiranje preko spleta in obdelavo besedil za potrebe tekstovnega in podatkovnega rudarjenja in ekstrakcije znanja iz vsebin; uporabnikom se dovoli reproduciranje brez predelave avtorskega dela, distribuiranje, dajanje v najem in priobčitev javnosti samega izvirnega avtorskega dela, in sicer pod pogojem, da navedejo avtorja in da ne gre za komercialno uporabo;
- dovoljujem objavo svojih osebnih podatkov, ki so navedeni v zaključnem delu in tej izjavi, skupaj z objavo zaključnega dela.

Kraj in datum: _____

Podpis študentke: _____

KAZALO VSEBINE

1 UVOD....1

1.1 Predmet, namen in raziskovalna vprašanja....1

1.2 Metoda in viri....1

1.3 Zgradba naloge....2

2 SLOVENSKA MODERNA IN CANKAR DO LETA 1899....3

2.1 Pojem moderne....3

2.2 Horizont pričakovanja....4

2.3 Cankarjeva pot do prve knjige....5

2.4 Založnik in bralstvo....6

3 EROTIKA 1899: ZGRADBA, BESEDILA IN ŠKANDAL....7

3.1 Zbirka in njeni izdaji....7

3.2 Besedilna analiza izbranih pesmi....8

3.2.1 Helena....8

3.2.2 Iz lepih časov....9

3.2.3 Dunajski večeri....9

3.2.4 Romance....11

3.3 Potek škandala....12

3.3.1 Škof Jeglič leta 1899....12

3.3.2 Prvi odzivi in odkup....12

3.3.3 Polemika....14

3.3.4 Pot do druge izdaje....17

3.4 Cenzura ali zasebni odkup....17

4 VREDNOTENJE EROTIKE SKOZI ČAS....20

4.1 Sodobni odzivi....20

4.2 Raziskave od leta 1968....22

4.3 Kaj se je spremenilo....25

5 ZAKLJUČEK....26

VIRI IN LITERATURA..... 28

PRILOGA A: ODZIVI NA EROTIKO V TISKU 1899–1902..... 31

PRILOGA B: PESEM NE VSTAJAJ, NE VSTAJAJ (DUNAJSKI VEČERI, 4)..... 32

KAZALO TABEL

Tabela 3.1: Število pesmi po ciklih v izdajah 1899 in 1902.....7

Tabela 3.2: Potek škandala ob Erotiki (1899–1902).....13

Tabela 4.1: Primerjava interpretacij Erotike.....23

Tabela A.1: Odzivi na Erotiko v tisku 1899–1902.....31

1 UVOD

Pesniška zbirka *Erotika* Ivana Cankarja je izšla konec marca 1899 v Ljubljani (Dović 2023, 197). Ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič, ki je škofijo prevzel leta 1898 (Polajnar 2002, 69), se je že nekaj dni po izidu z založnikom dogovoril za odkup naklade, okoli 700 izvodov pa je končalo v pečeh knezoškofijske palače (Polajnar 2002, 70). O dogodku so sodobni časopisi pisali z nasprotnih strani: liberalni so v njem videli napad na svobodo besede, katoliški so ga razumeli kot varstvo nravnosti. Slovenska literarna veda ga danes omenja kot prizor, ki zaznamuje nastop slovenske moderne. V nalogi preverjamo, kaj od te podobe zdrži pred viri.

1.1 Predmet, namen in raziskovalna vprašanja

Predmet naloge je recepcijski škandal ob prvi izdaji *Erotike* in njegove posledice za zbirko: za novo izdajo leta 1902 in za njeno mesto v zgodovini slovenske moderne. Namen je po dostopnih dokumentih rekonstruirati potek škandala, na besedilu obeh izdaj preveriti, na katere pesmi so se odzivi naslanjali, in pokazati, kako so dogodek razlagali sodobniki ter poznejši raziskovalci. Zastavili smo si štiri raziskovalna vprašanja:

1. Kako se je škandal odvil in kako so ga uokvirjali odzivi v tisku?
2. Ali je Jegličevo dejanje mogoče imeti za cenzuro ali za zasebni odkup z moralnoverskim namenom?
3. Kakšno vlogo je imela *Erotika* pri nastopu slovenske moderne?
4. Kako se je vrednotenje zbirke spreminjalo od sodobnih ocen do raziskav zadnjih let?

Izhodiščna domneva je, da je škandal zbirko postavil v središče pozornosti, pomen zbirke za moderno pa ne izhaja le iz dogodka, temveč tudi iz besedil, ki jih je dogodek izpostavil. Domnevo smo preizkusili z branjem pesmi in z branjem odzivov.

1.2 Metoda in viri

Naloga je literarnozgodovinska. Potek dogodkov smo rekonstruirali po objavljenih dokumentih in po raziskavah, ki jih navajajo. Pesmi smo brali v obeh izdajah, pri čemer

smo posebej pozorno primerjali cikel *Dunajski večeri*, ki je po sodobnih odzivih in po novejši literaturi povzročil največ zadreg. Za odzive uporabljamo pristop recepcijske estetike, kakršnega za slovensko moderno uporablja Bernik (1991): bralca, torej tudi kritika in cerkvenega predstojnika, obravnava kot tretjega udeleženca literarnega procesa, njegov horizont pričakovanja pa kot pogoj, pod katerim je delo sploh lahko doživelo sprejem ali zavrnitev.

Prvo izdajo smo brali v faksimilu iz leta 1968, ki natančno ponatisne strani izvirnika (Cankar 1899), drugo v digitalizirani knjigi Narodne in univerzitetne knjižnice (Cankar 1902). Navedke iz pesmi zapisujemo brez naglasnih znamenj, ki jih ima tisk; strani so tiskane strani izdaj. Sodobne odzive smo brali v izvirniku povsod, kjer je bil izvirnik v digitalni knjižnici dLib: Aškerčevo oceno v *Ljubljanskem zvonu* (Aškerc 1899, 344–360), oceno nove izdaje v *Domu in svetu* (L. 1902, 499–500), časopisne vesti, članke in ocene iz *Slovenskega naroda*, *Slovenca*, *Slovenke* in *Katoliškega obzornika* (pregled je v tabeli A.1 v prilogi A). Članke, ki jih v digitalizirani obliki nismo našli (*Slovenski list*, *Rdeči prapor*, Šorlijeva ocena), poznamo le iz navedkov v delih Bernik (1968a), Dolar (1977), Dović (2023) in Polajnar (2002); kadar jih navajamo, to izrecno povemo in navedemo stran dela, po katerem navajamo. Škofove dnevniške zapise poznamo samo iz Polajnarjeve razprave (Polajnar 2002, 70), ki dnevnik navaja po izvirniku v Arhivu Republike Slovenije. Kjer se viri razhajajo v datumu ali številki, navedemo obe vrednosti.

Splošnih pregledov slovenskega slovstva in monografij, ki bi jih morali brati v celoti, v nalogi ne obravnavamo kot samostojnih virov. Oprli smo se na razprave, ki o *Erotiki* in njenem sprejemu pišejo neposredno, in na dokumentarne zbirke.

1.3 Zgradba naloge

Drugo poglavje opredeli pojem moderne, orisuje horizont pričakovanja, v katerem je zbirka izšla, in Cankarjevo pot do prve knjige. Tretje poglavje predstavi zgradbo obeh izdaj, razčleni izbrane pesmi, rekonstruira potek škandala in odgovarja na vprašanje o cenzuri. Četrto poglavje obravnava vrednotenje zbirke od sodobnih ocen do razprav zadnjih let. Zaključek povzame odgovore na raziskovalna vprašanja in našteje omejitve naloge. Prilogi prinašata pregled odzivov v tisku in pesem, ki jo največkrat navajamo.

2 SLOVENSKA MODERNA IN CANKAR DO LETA 1899

Poglavje odgovarja na vprašanje, v kakšnem okolju je *Erotika* izšla. Najprej opredeljuje, kaj v nalogi pomeni beseda moderna, nato prikaže, kaj je slovenska javnost do leta 1899 vedela o evropski literaturi in kako jo je sprejemala, naposled pa sledi Cankarjevi poti do prve knjige.

2.1 Pojem moderne

Beseda moderna se v slovenski literarni vedi rabi v več pomenih. Kos (1995, 47) loči moderno slovensko liriko od lirike slovenske moderne: prvo je treba opredeliti z merili moderne lirike, druga pa je ime za pesništvo generacije, ki jo predstavljajo Kette, Cankar, Župančič in Murn. Za Ketteja in Cankarja velja po njegovi presoji, da z večino pesmi ne sodita v moderno liriko v ožjem pomenu (Kos 1995, 47). V nalogi zato besedo moderna uporabljamo samo v drugem pomenu, kot ime za generacijo, ki je okoli leta 1899 nastopila s prvimi knjigami, in ne kot oceno posameznih pesmi.

Ime je imelo tudi neposreden izvor v Cankarjevem krogu: leta 1896 se je dunajski klub slovenskih študentov, med njimi Cankar, Govekar, Župančič in Eller, poimenoval moderna, po zgledu nemške moderne (Matajc 2004, 63). Letnica 1899 je v literarni vedi trdna: Bernik (1991) meni, da se je moderna tega leta s prvimi knjigami generacije utrdila kot samostojno gibanje. Dolar (1977, 20) med najpomembnejše knjige let 1899 in 1900 uvršča poleg *Erotike* in *Čaše opojnosti* še Kettejeve *Poezije*, Župančičeve *Pisanice* in Cankarjevega *Jakoba Rudo*. Hkrati opozarja, da so imele nabožne, pogrošne in domoljubne knjige bistveno večje naklade kot ti naslovi (Dolar 1977, 20). Isto letnico poudarja tudi pogled iz tujine: Jensterle Doležal (2019, 10) piše, da se je slovenska moderna v srednji Evropi uveljavila razmeroma pozno, šele leta 1899, ko sta izšli *Erotika* in *Čaša opojnosti*, obe v dekadentnem tonu in dekorativnem secesijskem slogu.

Dović (2023, 195) nastop generacije opisuje kot pretres literarnega polja, v katerem je Cankar s prvo zbirko »daleč največ prahu dvignil«. Ostaja vprašanje, ali je bil prah posledica besedil ali dogodka. Nanj se vrnemo v zaključku.

2.2 Horizont pričakovanja

Slovenski bralec leta 1899 evropske moderne ni spoznal šele s Cankarjem. Bernik (1991) je v člankih slovenskega periodičnega tiska od druge polovice osemdesetih let do leta 1899 našel precej pisanja o naturalizmu, dekadenci in simbolizmu, večinoma z občutkom ogroženosti, ki je po njegovem značilen za kulturo majhnega naroda, zaposlenega z varstvom lastne identitete. Prvi slovenski pisci o naturalizmu so ga zavračali iz moralnih ali estetskih razlogov. Dekadenco sta Malovrh in Jaklič zavrnila predvsem iz moralnih razlogov in jo imela celo za nevarnejšo od naturalizma. Hoffmeister je bil do nje strpnejši, Foerster pa je moralnim in estetskim pomislekom dodal še narodnosocialni očitek duhovnega aristokratizma. Šele tik pred koncem stoletja se je pojavila shema, ki je dopuščala pozitiven sprejem: Eller se je opiral na Bahrovo teorijo impresionizma in simbolizma ter v imenu ideološko neobremenjenega pojmovanja umetnosti sprejel tudi zmerno obliko naturalizma in dekadence.

Mlada generacija je evropsko liriko poznala že pred izidom prvih knjig: Cankar, Župančič in Murn so se pred letom 1899 navduševali za Dehmla, Maeterlincka in D'Annunzia (Bernik 1991). Naslov Dörmannove zbirke *Neurotica* vzbuja pri Pirjevec (1961, 234) asociacijo na *Erotiko*, vendar po njem ni dokaza, da je Cankar to delo imel v rokah. Še jasneje se Cankarjev obzor razlikuje od vrstnikov pri Dostojevskem: Pirjevec (1961, 148) piše, da je naredil nanj nenavadno močan vtis, saj ga je »omamil do pijanosti«, medtem ko se je naturalistična generacija zanj težko ogrela. Cankar se do dekadence ni opredeljeval enoumno. Leta 1898 je zapisal, da dekadenca s seboj pelje »kup lahkomiselne lenobe in bedastih sanj«, obenem pa je zagotovil, da mu ne pride na misel biti nasprotnik te smeri (Bernik 1968b, 174).

Kako je ta besednjak zvenel v kritiki, kaže uvod ocene v *Ljubljanskem zvonu*. Pravo revolucijo glede pesniških oblik so po pisčevi oceni povzročili »takozvani dekadentje, impresionisti in drugi taki antiformalisti«, pisec pa ugotavlja, da je v umetnosti nastal razkol, podoben secesiji v likovni umetnosti (Aškerc 1899, 346). Ta preobrat je zanj »nekak nov ‚Sturm und Drang'«, ob njem pa navaja Nietzschejevo zahtevo po prevrednotenju vseh vrednot (Aškerc 1899, 346). Beremo tudi, da se Cankar in Župančič

rada prištevata dekadentom, posnemovalce dekadentne dikcije pa pisec ločuje od pravih pesnikov (Aškerc 1899, 349).

Cankar se je februarja 1899 v kritiki Hribarjevih *Popevčic milemu narodu* sam skliceval na Baudelaira: ta je zanj »modernejši, – človek na skrajnem vrhuncu kulture«. Dović (2023, 209) pripominja, da je to sklicevanje po Pirjevčevi ugotovitvi predvsem načelno, ker je Cankar zaradi skromne francoščine Baudelairovo poezijo v izvirniku slabo razumel.

2.3 Cankarjeva pot do prve knjige

Cankar je začel pesniti že kot petnajstletnik, v dijaških društvih Sloga in Zadruga se je po letu 1891 uveljavil s posmehljivimi pesmimi o klerikalnih nasprotnikih svobodne misli, od leta 1893 pa je objavljal v liberalnem *Ljubljanskem zvonu* (Dović 2023, 196–197). Zbirko je začel načrtovati aprila 1897. Anton Aškerc in Fran Levec sta ga priporočila ljubljanskemu založniku Ottomarju Bambergu, ki je zbirko sprejel v program (Bernik 1968a, III); Dović (2006, 395) poudarja, da je Cankar za izdajo uspešno lobiral prek Aškerca, tedanjega urednika *Ljubljanskega zvona*. Pogodbo je Cankar podpisal 14. junija 1897; po njej je dobil 200 goldinarjev honorarja v dveh obrokih, izplačanih do konca septembra (Dović 2023, 197).

Pot do tega založnika ni bila neposredna. Cankar je najprej ponudil okoli petdeset pesmi Andreju Gabričku za Salonsko knjižnico, ki je ponudbo odklonil (Bernik 1968a, III). Honorar je Bamberg izplačal že konec septembra 1897, pred izidom zbirke, in Cankar je z njim plačal materin pogreb (Bernik 1968a, III). Ko je bil rokopis oddan, se tiska založniku ni mudilo: leta 1898 je izšla druga knjiga, ki je imela prednost, zaradi česar je Cankar v pismu bratu Bamberga imenoval bedaka (Dolar 1977, 87). Še 9. januarja 1899 je bratu sporočal, da se pesmi tiskajo in da bodo izšle še tisti mesec (Bernik 1968a, VI).

Rokopis je Cankar izročil z zamudo: popravljal ga je in dopolnjeval do sredine julija 1898, založnik pa je potem zamujal s tiskom, zato je zbirka izšla šele konec marca 1899 (Dović 2023, 197). Obsegala je 50 pesmi, od katerih jih je bilo 20 že prej objavljenih v revijah. Pesmi so bile razvrščene v štiri cikle: deset v *Heleni*, dvajset v ciklu *Iz lepih časov*, osem v *Dunajskih večerih* in dvanajst v *Romancah* (Dović 2023, 197). Dolar (1977, 88) navaja še število verzov: 794 že objavljenih in 851 novih.

Poleti 1898 je Cankar o svojih pesmih že dvomil. V pismu Župančiču 21. avgusta 1898 je zapisal, da »v pesmih ni mene«, njegova stvar da je noveleta, morda drama (Bernik 1968b, 173). Bernik (1968b, 181) zato poudarja navidezno protislovje: Cankar je prvo zbirko izdal, čeprav se je notranje že odločil za prozo. Razlaga ga z zaporedjem dogodkov: pogodba z založnikom in izročitev rokopisa tiskarni sta se zaključila pred tem spoznanjem. Zbirka torej ni nastala iz prepričanja o pesniškem poslanstvu, ampak iz obveznosti, ki jo je Cankar prevzel prej.

Najbolj sporen del zbirke, cikel *Dunajski večeri*, je Cankar poskušal objaviti že pred knjigo. Od januarja 1897 je mislil na objavo cikla v *Ljubljanskem zvonu*, februarja je uredniku Viktorju Bežku poslal pet pesmi, a je čez tri tedne dobil uradno zavrnitev. Cikel je tako prvič izšel šele v knjigi (Dović 2023, 204). To je bila uredniška cenzura liberalne revije, ki je cikel zadržala, preden se je z njim lotil škof (Dović 2023, 204). Govekar, ki je pozneje v *Slovenskem narodu* cikel branil, je maja 1897 v pismu Aškercu zapisal, da se mu opisovanje prostitucije in prešuštva v štirih ali petih kiticah zdi skoraj nemogoče, ker pesmim manjkajo blažilni momenti (Dović 2023, 204).

2.4 Založnik in bralstvo

Prva izdaja je izšla pri Bambergu: naslovnica navaja, da sta zbirko natisnila in založila Kleinmayr & Bamberg (Cankar 1899). Nova izdaja iz leta 1902 je izšla pri Lavoslavu Schwentnerju (Cankar 1902), ki je bil po navedbi v literaturi založnik in mecen slovenske moderne (Dović 2023, 200). Bamberg je med slovenskimi literati veljal za brezobzirnega poslovneža (Dović 2023, 200), kar je pomembno pri sporu o odkupu naklade, kot pokažemo v tretjem poglavju. Iz Cankarjevih poslovnih pisem pa Dović (2006, 395) razbere, da je Bamberg plačeval predujme, čeprav ni imel jamstva, da bo pesnik izpolnil obljube.

Dolar (1977, 21) o bralstvu piše previdno: ljudstvo je v tistih letih bralo skoraj samo nabožno in nravstveno vzgojno literaturo, za navdušene bralce nove literature pa šteje okoli tristo gimnazijcev in približno enako število študentov v Gradcu, Pragi in na Dunaju, ki so bili slabi kupci.

3 EROTIKA 1899: ZGRADBA, BESEDILA IN ŠKANDAL

V poglavju najprej primerjamo zgradbo obeh izdaj, nato beremo izbrane pesmi, rekonstruiramo potek škandala in na koncu presojamo, ali je Jegličev poseg mogoče imeti za cenzuro.

3.1 Zbirka in njeni izdaji

Naslovnica prve izdaje pove, da sta zbirko natisnila in založila Kleinmayr & Bamberg v Ljubljani leta 1899 (Cankar 1899). Obsega 118 strani, kazalo pa našteje štiri dele: *Helena* se začne na prvi strani, *Iz lepih časov* na 25., *Dunajski večeri* na 53., *Romance* pa na 73. strani s pesmijo *Sulamit* (Cankar 1899). Druga izdaja je izšla leta 1902 pri Lavoslavu Schwentnerju s podnaslovom *Nova izdaja* (Cankar 1902). Bernik (1968b, 181) poudarja, da je Cankar prvotni podnaslov »druga izdaja« zamenjal z »nova izdaja«, da bi bralce opozoril na nove pesmi.

Spremembe med izdajama je mogoče prešteti. Dović (2023, 200) navaja, da je Cankar 21 pesmi izločil, 14 dodal, nekatere pa predelal. Razdelitev po ciklih smo preverili na obeh izdajah in na podatkih iz literature; rezultat prikazuje tabela 3.1.

Tabela 3.1: Število pesmi po ciklih v izdajah 1899 in 1902

Cikel	Pesmi 1899	Izločene	Dodane	Pesmi 1902
Helena	10	4	2	8
Iz lepih časov	20	10	8	18
Dunajski večeri	8	1	2	9
Romance	12	6	2	8
Skupaj	50	21	14	43

Opomba: Izločene pesmi: cikla Helena in Iz lepih časov (Bernik 1968b, 183–184); prozna pesem v Dunajskih večerih (Bernik 1969, 16); šest romanc iz primerjave kazala izdaje 1899 s poglavjem Romance v izdaji 1902. Dodane pesmi: Iz lepih časov (Dović 2023, 202); dve pesmi v Dunajskih večerih in dve romanci (Bernik 1969, 16); Helena iz lastnega štetja v izdaji 1902.

Vir: lastna primerjava obeh izdaj

Šest izločenih romanc je *Ob grobu tiranovem*, *Ivan Kacijanar*, *Kongfutse*, *Ungnadovi gostje*, *Dve noči* in *Slavina*; nova sta *Španska romanca* in *Svečanost v Varšavi* (Cankar

1899), (Cankar 1902). Spremembe niso naključne. Bernik (1969, 15–16) je obe izdaji primerjal z ocenama Aškerca in Levca in ugotovil, da je Cankar obdržal pesmi, ki sta jih kritika pohvalila, skrajšal romanco, ki sta jo imela za preobsežno, in opustil večino romanc, ki sta jih grajala. Poleg pesmi je v izdaji 1902 nova še zaključna proza. V literaturi jo imenujejo »Epilog« (Dolar 1977, 103) ali nenaslovljeni prozni epilog (Dović 2023, 200); v knjigi zavzema strani od 87 do 103 (Cankar 1902, 87–103).

3.2 Besedilna analiza izbranih pesmi

3.2.1 Helena

Prvi cikel je tematsko najskladnejši, pesnik v njem še povsem tradicionalno izpoveduje nesrečno ljubezen (Bernik 1968b, 183). Cikel je novoromantično idealiziran in se v glavnem drži ustaljenih ljubezenskih podob, čeprav je vzdušje mestoma čutno (Dović 2023, 201). Prva pesem cikla to potrjuje.

Pesem se začne z navedbo literarnega zgleda: »Oj ta noč milobe polna! / Taka noč je bila takrat / Ko je Romeo otožen / Stal pod oknom Julije« (Cankar 1899, 3). V sodobni noči se po beli cesti sprehajajo trije. Prijatelj dekle nagovarja z ljubeznivimi besedami in jo opozarja na luno v valovih; lirski subjekt, ki mu je ob tem v srcu zabolelo, odgovori z mislijo na utopitev: »Ah, kako v valovih tihih / Sladko bi se tam sanjalo! / Tam bi srce pozabilo / Kar čutilo je nekdaj« (Cankar 1899, 4). Pesem se konča s prizorom, v katerem dekle s strahom pogleda subjekta in vsi trije obmolknejo: »Luna sanja tam visoko, / Sanja tiho v dnu valov« (Cankar 1899, 5). Erotični naboj je tu nakazan, ne izrečen: ljubezenski trikotnik se razreši v želji po utopitvi, ki jo pesem ponudi, a ne izpolni.

Za najbolj erotičen prizor cikla se šteje nagovor Heleni v sedmi pesmi (Dović 2023, 201): »Samo nocoj, nocoj me ljubi, / Poljubi me enkrat samo, / Da na gorečih tvojih ustnih / Nebesa meni se pričnó …« (Cankar 1899, 17). Tudi tu prizor takoj preide v ples v dvorani, v katerem »ljubezen ji gori v očeh« (Cankar 1899, 17). Pesem je ostala v drugi izdaji (Cankar 1902, 11). Izločene so bile štiri pesmi, ki imajo skupno lastnost: romantična sentimentalna erotika se v njih sooči z resničnostjo in propade (Bernik 1968b, 183).

3.2.2 Iz lepih časov

Drugi cikel je raznoroden. Prva polovica, nastala iz ljubezni do prejšnjega dekleta, ima tradicionalne kitične in metrične oblike, druga polovica, ki jo je navdihnila Ana Lušin, je sodobnejša in se začne z izpovedjo o čutnočustveni ljubezenski omami (Bernik 1968b, 183). Za naš namen je pomembno, kako je Cankar s ciklom ravnal ob novi izdaji. Pesmi *Oj ljubica iz prejšnjih dni* in *Tam sredi morja*, *tam sredi morja*, ki ju je Levec uvrstil med najboljše, je obdržal (Bernik 1969, 15), deset drugih pa je izločil (Bernik 1968b, 184). Že 17. junija 1899 je Aškercu pisal, da je najmanj deset pesmi popolnoma nepotrebnih (Dolar 1977, 103). Izločitev in pesnikova samokritika se torej ujemata. Seznam izločenih pesmi vsebuje med drugimi *Kamor jim veli vihar*, *Molil sem sinoči v cerkvi* in *Ti*, *tega pisma nisi ti pisala* (Bernik 1968b, 184). Zadnja je v literaturi navedena kot primer za »cenzorsko« branje (Dović 2023, 203). Ujemanje je zanimivo, vendar ne dokazuje, da je Cankar pesem umaknil zaradi njene čutnosti; izločitev se razlaga s pesnikovo samokritiko do starejših verzov (Bernik 1968b, 184).

Cikel ni vseboval prizorov, ki bi zahtevali kakšno posebno pozornost cenzorja. Nekatere pesmi, na primer *Ti*, *tega pisma nisi ti pisala*, so dopuščale »cenzorsko« branje, vendar izrazito eksplicitnih prizorov v *Erotiki* ni, pač pa veliko prostora za bralčevo domišljijo (Dović 2023, 203). Odziv na zbirko torej ni zahteval eksplicitnosti; zadoščal je bralec, ki je iskal nemoralo.

3.2.3 Dunajski večeri

Cikel je po presoji v literaturi jedro težav (Dović 2023, 204). Pesmi je Cankar poslal *Ljubljanskemu zvonu* pod psevdonimom Julijan Mak, vendar jih je urednik Viktor Bežek ob Govekarjevi podpori zavrnil, češ da za občinstvo niso primerne, zato so prvič izšle šele v *Erotiki* (Čeh Steger 2022, 132). V prvi izdaji obsega cikel sedem lirskih pesmi in pesem v prozi (Čeh Steger 2022, 132); v drugi izdaji je imel po isti presoji najmanj posegov (Čeh Steger 2022, 131), kar se ujema s tabelo 3.1. Začne se z nočnim prizorom: »V sanjah težkih spava mesto; / Vse temno, mrtvo« (Cankar 1899, 55). Ljubica bere pismo in govori o osamljenem dragem »v brezsrčnem, tujem svetu«, nato nagovori moškega ob sebi, ki molči, in on odgovori, da mu je čudno (Cankar 1899, 56). Dović (2023, 204–205) v besedilu bere izkušnjo Dunaja: mladi Cankar je veliko mesto doživljal kot priložnost

osebne osvoboditve, kot bivanje v množici, v kateri je lahko postal novoromantični flâneur, in hkrati kot kraj družbene krivice.

Tretja pesem postavi ljubico v kavarno. Subjekt jo imenuje »grešnica krasna« (Cankar 1899, 59), v peti kitici pa z religiozno podobo poveže njeno propalost: »Kakor plašč te Madonin ovija / Veličastvo pregrehe, propalosti kras« (Cankar 1899, 60). V drugi izdaji je ta verz drugačen: ljubico ovija »kakor plašč te kraljevski ovija« (Cankar 1902, 52), Madonin plašč je torej zamenjan s kraljevskim. Pirjevec (1961, 216) to spremembo razume kot opustitev čustvovanja, ki ga je pesnik spoznal pri Dehmlu. Pesem se konča z banalno prošnjo, ki sveto podobo spusti na raven kavarniškega pogovora: »Za trenotek obrni se malo v stran / Pa naroči mi čašo kave« (Cankar 1899, 60). Kontrast je opazil že Aškerc in ga označil z besedami »Kak kontrast!« (Aškerc 1899, 351–352). Dović (2023, 205) v verzih najde dekadenčno blasfemičnost, torej mešanje krščanske ikonografije in grešne strasti.

Četrta pesem, ki jo v celoti prinaša priloga B, je kratka in brez razlage. Moški v njej tolaži ljubico, ki se boji nočnih zvokov: »Ne vstajaj, ne vstajaj! … Ah moj bog, – kako / Pohotna ti ustna drhtijo« (Cankar 1899, 61). Zadnja verza razkrijeta okoliščine: »Otrok tvoj v zibelki mirno spi, / Tvoj mož sedi v krčmi in pije« (Cankar 1899, 61). Pesem ne vsebuje moralne sodbe. Prav to je Govekar, ki je pozneje cikel v *Slovenskem narodu* branil, maja 1897 v pismu Aškercu očital: pesem se mu je zdela »naravnost grda, nepoetična«, ker ji manjka morale in etičnega ozadja (Dović 2023, 204). Podatek o strani: Dović (2023, 205–206) pesem navaja na straneh 61–62, v faksimilu pa stoji vsa na strani 61.

Šesta pesem cikla je besedilo v prozi. Začne se z besedami »Prišel sem o mraku k svoji ljubici« (Cankar 1899, 64), nadaljuje pa z branjem starih ljubezenskih pisem. Aškerc (1899, 352) je o njej zapisal, da je Cankarjeva stvar, zakaj jo je uvrstil, vendar da bi bilo boljše, če je ne bi. Cankar je pesem v novi izdaji res izpustil (Bernik 1969, 16).

Najbolj čutna je sedma pesem cikla. V njej subjekt vidi žensko telo: »Kipi in trepeče ji belo telo«, njeno oko pa »blešči se kot brušen nož« (Cankar 1899, 67); sledi klečanje pred njo in klic »Venus, Venus!« (Cankar 1899, 68). Dović (2023, 206–207) v tem vidi vrhunec pohujšanja; Čeh Steger (2022, 133) pa opozarja, da metaforični opis ženske

temelji na Stuckovi sliki *Greh*, ki jo opis posnema v poudarku na očeh in v kontrastu belega telesa in črnih las. Isti odlomek je kot dokaz izbral tudi recenzent nove izdaje leta 1902, ki ga je citiral in označil za »zmanjšani mol-akord pesnikove duše« (L. 1902, 499). Po njegovi sodbi je Venera »prišla v poezijo naravnost z ulice« (L. 1902, 499).

Pesmi *V bogatih kočijah se vozijo* v prvi izdaji ni; v drugi izdaji stoji na začetku cikla: »V bogatih kočijah se vozijo / baroni, tatje, bankirji« (Cankar 1902, 45). Pesem se konča z zahtevo po računu: »Zdaj trkam na vrata: Plačilo sem, / saldiraj račun pošteni!« (Cankar 1902, 46). Bernik (1969, 16) pojasnjuje, da je Cankar z njo in z romanco *Svečanost v Varšavi* poskušal zapolniti idejnotematsko vrzel, ki sta jo v prvi izdaji ugotovila oba kritika. Aškerc (1899, 359–360) je namreč pisal, da moderni pesnik naj ne govori le zase, ampak tudi za družbo, v kateri živi, in naj poje tudi socialno. Recenzent iz leta 1902 je zadnje kitice te pesmi navedel in jih razumel kot pesnikovo bahanje z izprijenostjo: »peva o sebi s pravim in pristnim ponosom vagabunda« (L. 1902, 499).

3.2.4 Romance

Prva romanca, *Sulamit*, vpelje bralca v Salomonov dvor. V prvi izdaji se kralju ob Sulamiti »Po vsem životu čut mehak / Sladko se mu razlije« (Cankar 1899, 75), na koncu pa se odloči: »Pogine naj ves Izrael, – / Ti si kraljestvo moje!« (Cankar 1899, 75). V drugi izdaji je odlomek nazornejši: »in sladek balzam v težko kri / tedaj se mu izlije« (Cankar 1902, 67). Cankar je torej pri tej romanci verze za novo izdajo okrepil, ne omilil. To se ujema s sliko izdaje, ki je inkriminirane pesmi večinoma kljubovalno ohranila (Dović 2023, 207), (Dović 2023, 213).

Aškerc (1899, 352) je med najlepše romance štel *Sulamit*, *Ob grobu tiranovem*, *Ungnadove goste*, *Intermezzo v nebesih* in posebno *Sultanove sandale*; slednje je imel za najboljšo med vsemi, saj je to po njem »duhovita in pereča satira« (Aškerc 1899, 353). V novi izdaji je pesnik obdržal *Sulamit*, *Intermezzo v nebesih* in *Sultanove sandale*, izpustil pa *Ob grobu tiranovem* in *Ungnadove goste* (Cankar 1902). Izbor torej ni sledil le Aškerčevi pohvali: Levec je ravno *Ungnadove goste* grajal (Dović 2023, 199).

Dović domneva, da so škofa motile tudi protiklerikalne osti nekaterih romanc. V romanci *Ob grobu tiranovem* knez patriarhu reče: »Dovolj je roki tvoji križ, / Zakaj po žezlu

hrepeniš?« (Cankar 1899, 77). To je domneva, ne dokaz, saj škof po navedbi v literaturi nikoli ni natančno povedal, kaj ga je v zbirki motilo (Dović 2023, 201), (Dović 2023, 213). Romanca je v drugi izdaji izpuščena, prav tako *Ungnadovi gostje*, ki jo je Levec kritiziral zaradi nacionalističnega podtona, pripisanega Trubarju (Dović 2023, 199).

3.3 Potek škandala

Potek dogodkov prikazuje tabela 3.2. Datume smo primerjali med deli; kjer se razhajajo, to povemo v opombi.

3.3.1 Škof Jeglič leta 1899

Jeglič je škofijo prevzel februarja 1898, po odhodu škofa Missie. Pričakovanja obeh političnih strani so bila velika: sprejem, ki ga je pripravil župan Hribar, je bil veličasten, liberalci pa so od njega pričakovali spravo in enotni nastop slovenske politike (Polajnar 2002, 69). Ob nastopu je veljal za strpnega in naprednega vladiko, ki se je pred očitki gorečnejših sobratov moral zagovarjati (Dolar 1977, 89). Pričakovanja se niso uresničila: Polajnar (2002, 69) ugotavlja, da liberalnega preobrata v politiki in duhu meščanstva ni sprejel. Njegovo narodno in moralno poslanstvo je bilo usmerjeno predvsem v nravstveno čistost, zlasti v stvareh spolnosti, in je imelo izrazit katoliški predznak (Polajnar 2002, 69).

3.3.2 Prvi odzivi in odkup

Časopisi so ob izidu zbirke ravnali zadržano. Slovenski narod (1899c, 3) je 27. marca na tretji strani objavil kratko vest o zbirki, v kateri je Cankar zbral »krasen šopek novih in že objavljenih poezij«, in obljubil obsežnejše poročilo v listku. Kratka obvestila sta po Polajnar (2002, 70) objavila tudi *Ljubljanski zvon* in *Učiteljski tovariš*. Prvi oster napad je prišel s katoliške strani: *Slovenski list* je 1. aprila 1899 zapisal: »Ta piruh je zaprtek; kdor ga kupiš, odpri okno, da ti ne okuži zraka« (Dović 2023, 197). Časnika nismo našli v digitalizirani obliki, zato navedek povzemamo po Dovićevi razpravi. Cankar je v pismu bratu povedal, da je ocena na Dunaju vzbudila precej smeha (Bernik 1968a, VII), in dodal: »Pesmij s tem ni zatrl« (Dović 2023, 198).

Tabela 3.2: Potek škandala ob Erotiki (1899–1902)

Datum	Dogodek	Vir
27. 3. 1899	Slovenski narod objavi prvo vest o izidu zbirke na 118 straneh	(Slovenski narod 1899c, 3; Bernik 1968a, VI)
31. 3. 1899	Jeglič v dnevniku: založniku je vrnil zvezek, dan prej se je z njim pogodil za vso naklado	(Polajnar 2002, 70)
1. 4. 1899	Slovenski list o zbirki: »piruh« in »zaprtek«	(Dović 2023, 197)
10. 4. 1899	Rdeči prapor prvi javno obsodi odkup	(Bernik 1968a, VIII; Dolar 1977, 89–90)
13. 4. 1899	Slovenski narod: uvodnik Usoda slovenske knjige; navede, da je bilo razprodanih okoli 300 izvodov	(Slovenski narod 1899d, 1)
15. 4. 1899	Slovenski narod: podlistek Žrtve zelotizma; odgovor Slovenca	(Slovenski narod 1899e, 1–2; Slovenec 1899, 4)
19. in 20. 4. 1899	Slovenski narod o avtorskem pravu; objava, da Bamberg avtorskih pravic ni prodal	(Slovenski narod 1899b, 3; Slovenski narod 1899a, 3)
5. in 21. 4. 1899	Duhovniki iz Žirov pošljejo škofu zahvalo; škof jim pisno odgovori	(Polajnar 2002, 71–72)
22. 4. 1899	Jeglič v dnevniku: za knjige je dal 478 goldinarjev	(Polajnar 2002, 72)
29. 5.–2. 6. 1899	Levec v Slovenskem narodu: obsežna ocena zbirke v štirih nadaljevanjih	(Levec 1899a, 1; Levec 1899d, 1–2)
junij 1899	Aškerc v Ljubljanskem zvonu: ocena Erotike in Čaše opojnosti	(Aškerc 1899, 344–360)
8. 7. 1899	Lampe v Katoliškem obzorniku: Slovstveni paberki	(Lampe 1899, 259–260; Dolar 1977, 100)
29. 7. 1899	tržaška Slovenka: pohvalna ocena, podpisana E. K.	(Kristan 1899, 355–361; Dović 2023, 199)
12. 8. 1899	Slovenka: opomba uredništva, da zaradi usode zbirke knjige ni moglo naročiti	(Uredništvo Slovenke 1899, 386)
začetek julija 1902	Nova izdaja izide pri Schwentnerju	(Dović 2023, 200)
avgust 1902	Ocena nove izdaje v Domu in svetu	(L. 1902, 499–500)

Opomba: Pismo bratu Karlu o »zaprtkih« datirata 9. aprila (Dović 2023, 198) in (Bernik 1968a, VII), drugo delo pa 13. aprila (Dolar 1977, 103). Dopis o avtorskem pravu: 19. april po (Bernik 1968a, IX) in po številki časopisa (Slovenski narod 1899b, 3), 9. april po (Dolar 1977, 95).

Vir: lastna ureditev podatkov po časopisih in navedenih delih

Škof se je odločil prej kot kritiki. V dnevniku z dne 31. marca je zapisal, da je založniku vrnil poslani zvezek in ga okregal, »ker so pesmi res nesramne«, ter da se je dan prej z njim pogodil za vso naklado (Polajnar 2002, 70). Koliko izvodov je dobil, ni popolnoma jasno. Najzgodnejši zapis, ki smo ga našli, je časopisna vest: Slovenski narod (1899d, 1) je 13. aprila zapisal, da je bilo med občinstvo razprodanih »kacih tristo izvodov«, vsi ostali, »nekaj nad sedemsto«, pa so bili preneseni v knezoškofijsko palačo. Dva dni pozneje je isti list zapisal, da se je od tisoč izvodov pokupilo in požgalo okoli 700 (Slovenski narod 1899e, 1). Poznejša dela navajajo isto številko: Dović (2023, 197–198) govori o okoli 700 od naklade tisoč, Bernik (1968a, VII) o izvodih, ki jih je škof »menda« dobil, Polajnar (2002, 70) o okoli 700 sežganih in Čeh Steger (2022, 131) o okoli 700 od tisoč. Nobena navedba ni podprta z ohranjenim računom, zato številko jemljemo kot približek, katerega najstarejši znani vir je časopisna vest. Kdaj so bili izvodi natančno sežgani, v pregledanih virih ni zapisano. Eden od virov postavlja sežig na konec marca (Polajnar 2002, 70), pesnik pa v epilogu govori o veliki noči: »O veliki noči leta tisoč osemsto devetindevetdesetega so napravili velik ogenj in v njem so zgorele vse moje pesmi, vse napisane in še ne napisane« (Cankar 1902, 87). Velika noč je tistega leta padla na 2. april (Bernik 1968a, VII).

Odkup je stal 478 goldinarjev. V dnevnik je škof 22. aprila zapisal, da je vse pokupil, »da ne pridejo ljudem in mladim v roke« (Polajnar 2002, 72). Isti namen, da se mladina ne bi kvarila, je škofu pripisal tudi katoliški tisk (Lampe 1899, 259).

3.3.3 Polemika

Prvi, ki je dejanje javno obsodil, je bil po Dolarju socialnodemokratski *Rdeči prapor* 10. aprila. Lista nismo našli v digitalizirani obliki, zato povzemamo po delu: pisec je zapisal, da novodobna inkvizicija ne more več sežigati ljudi in zato uničuje njihova dela (Dolar 1977, 90). Slovenski narod (1899d, 1) je 13. aprila v uvodniku *Usoda slovenske knjige* zapisal, da je knjiga nekaj dni po napovedi pošla in da je govorica o kurjenju peči v knezoškofijski palači prišla v več listov, vendar je list vest objavil šele, ko jo je potrdil vir »z avtoritativne strani«. Uvodnik je spomnil na duhovnike, ki so si pridobili »žalostno slavo Herostrata«, med njimi na uničevalca Prešernove literarne zapuščine Dagarina, in dodal, da se ta primer ne da postaviti v isto vrsto s Prešernovim. Škofu se po uvodniku

»ne more ničesar očitati« z vidika pravice, saj je knjige kupil in plačal; kljub temu je njegovo ravnanje ocenil kot »jako malenkostno in tesnosrčno« (Slovenski narod 1899d, 1). Dva dni pozneje je podlistek *Žrtve zelotizma*, ki ga je podpisal F. G., verjetno Fran Govekar (Dolar 1977, 92), odkup razširil v obtožbo klerikalizma. Pisec je spomnil, da je minilo petdeset let od Prešernove smrti v Kranju in da je tedaj v kranjskem župnišču gorela majhna grmada njegovih rokopisov, vrsto sovražnikov svobodne slovenske knjige pa je potegnil od škofa Hrena, ki je sežigal »cele vozove slovenskih knjig«, prek dekana Dagarina do sedanjega dogodka (Slovenski narod 1899e, 1). Cankar po njegovih besedah ni mogel ničesar reči v obrambo svojih poezij, saj so bile »brez sodbe in zagovornika« obsojene in sežgane (Slovenski narod 1899e, 1). V pesmih ne najde »niti jedne pesmice, ki bi vsaj malo žalila moj rahli moralni in moj nežnobčutljivi verski čut«, zato sklepa, da je cerkvena cenzura padla zaradi cikla *Dunajski večeri*; odkup pa bo knjigi koristil kot reklama, ker bo preostalih 300 izvodov šlo iz roke v roko (Slovenski narod 1899e, 2). Sodobniki so torej sami govorili o cerkveni cenzuri (Slovenski narod 1899e, 2).

Katoliška stran je odgovarjala s posmehom. Slovenec (1899, 4) je še isti dan, 15. aprila, na četrti strani zapisal, da *Narod* sporoča, da je škof nakupil vso izdajo »poezij« nekega slovenskega pesnika, in da to primerja s Herostratovim dejanjem; recenzijski izvod je prejelo tudi uredništvo Slovenca, vendar iz zbirke po njegovem veje isti duh, kot ga je liberalno mestno gospodstvo presadilo v Ljubljano z ustanovitvijo zloglasne hiše št. 13. Primerjavo s Herostratom je zavrnil z razlogom, da je Herostrat uničil »umotvor« (Slovenec 1899, 4). List ni zanikal, da so knjige zgorele: povzel je poročilo, da so končale v peči, in pripomnil, da bi marsikdo vedel zanje primernejše počivališče (Slovenec 1899, 4). Lampe (1899, 259) je v *Katoliškem obzorniku* pozneje zapisal, da se o pesmih govori, da je njihovo okolje tako, v kakršno se podajajo »samo policaji«, in da so pesmi po škofovem odkupu, kakor ironično vzklikne, »o groza!« našle smrt v peči. Nepodpisani pisec v rubriki *Drobtinice* istega časopisa je Aškerčev stavek obrnil proti njemu: če Cankar le »ne pravi nikjer, da odobrava to življenje«, bi bil po tem merilu pesnik lahko »naj večji Pornograf« (Katoliški obzornik 1899, 185). V izvirniku je stavek drugačen: Cankar, kjer slika greh in nemoralnost, »ne pravi nikjer, da odobrava to življenje«, »Nemoralnosti

Cankar torej tukaj ne uči in je ne proslavlja« (Aškerc 1899, 351). Katoliški kritik je torej obrambo obrnil v očitek.

Cankar je dogajanje spremljal z Dunaja. Dolar (1977, 103) navaja njegovo pismo Kristanu z 3. aprila, v katerem je afero imenoval »eklatanten dokaz, kako gnjile so naše literarne in politične razmere« in zapisal, da si *Narod* ne upa črhniti besedice o škofu. Petnajst dni pozneje je Kristanu pojasnil pravni položaj: pesmi je založniku dal v založbo, avtorskih pravic mu ni prodal (Dolar 1977, 103).

Še pred ocenami pesmi se je polemika preselila na pravno področje. Cankar je bratu pojasnil, da mora po zakonu o avtorskem pravu založnik v treh letih izdati drugo izdajo, sicer pridejo vse pravice nazaj k pisatelju (Dović 2023, 198). Isto razlago je 19. aprila objavil Slovenski narod (1899b, 3) v dopisu z Dunaja, podpisanem -d-: po 20. členu avtorskega zakona iz leta 1895 se pisatelju vrne pravica razpolaganja z delom, če založnik v treh letih brez pisateljeve krivde dela ne izda, in te pravice se s pogodbo ni mogoče odpovedati. Ker pogodba med Cankarjem in založnikom izdaje ni izključevala, je dopisnik ločil dva primera: če je škof kupil le izvode, mora novo izdajo v treh letih izdati založnik, če je kupil tudi založniško pravico, pa škof (Slovenski narod 1899b, 3). Naslednji dan je list objavil, da so ga z »merodajne strani« pooblastili naznaniti, da Bamberg škofu avtorskih pravic ni prodal in ni prevzel zaveze, da pesmi ne bi več izdali (Slovenski narod 1899a, 3). Dolar (1977, 96) opozarja, da o tem ni pisnih dokumentov in da je Bamberg v vsakem primeru moral tako izjaviti, saj škofa, ki mu je zagotovil lep dobiček, ni mogel spraviti v položaj, v katerem bi bil po zakonu prisiljen izdati pesmi, ki jih je pravkar sežgal.

Kritike pesmi so prišle pozneje. Levec (1899a, 1) je v *Slovenskem narodu* od 29. maja do 2. junija v štirih nadaljevanjih napisal obsežno oceno, ki je natančna, Cankarju pa ni posebej naklonjena: priznaval mu je lepo dikcijo, a pričakoval je »veliko več«; pesmi *Ungnadovi gostje* pa je očital, da gleda na 16. stoletje »skozi nacionalno pobarvane naočnike našega časa« (Levec 1899d, 1). Aškerc (1899, 352) je junija v *Ljubljanskem zvonu* zbirko zagovarjal skoraj brez pridržkov, vendar je ob ciklu *Dunajski večeri* zapisal, da se je Cankar »za las« približal »delikatni meji«, ki je resni erotični lirik ne sme prestopiti. V tržaški *Slovenki* je 29. julija izšla pohvalna ocena, podpisana E. K., ki jo Dović

(2023, 199) pripisuje Etbinu Kristanu. Ocena trdi, da bi iz snovi *Dunajskih večerov* v rokah »pesnikovača« nastala »malo pornografično zbirko«, iz Cankarjevih rok pa so »postali umetnine« (Kristan 1899, 360). Avgusta je uredništvo *Slovenke* pod oceno Cankarjevih pesmi pripisalo, da knjige zaradi »osode, ki je zadela Cankarjevo zbirko« ni moglo naročiti, in da je prebralo izposojene pesmi (Uredništvo Slovenke 1899, 386). Sežig je torej vplival tudi na to, kdo je zbirko sploh lahko bral.

3.3.4 Pot do druge izdaje

Cankar je o novi izdaji začel razmišljati takoj. Maja 1899 se je pogajal najprej z Narodno tiskarno, neuspešno, nato z Bambergom; ta je prenovljeno izdajo pogojeval z izpustitvijo inkriminiranih pesmi, na kar Cankar ni hotel pristati (Dović 2023, 199–200). Poleti 1901 se je obrnil na Schwentnerja in mu 21. avgusta pisal, da namerava zamenjati 15 do 20 pesmi, vendar da »vse tiste, ki jih je škof smatral za pohujšljive, pa ostanejo« (Dović 2023, 200). Knjiga naj bi izšla za veliko noč 1902, a je izšla šele v začetku julija (Dović 2023, 200). Tik pred izidom je Cankar podvomil o naslovu, nazadnje pa je obdržal stari naslov in dodal podnaslov »nova izdaja« (Dović 2023, 200).

Bernik opozarja, da prvi nagib za novo izdajo ni bil pesniški, ampak protest: Cankar je zakasnitev v tiskarni obžaloval, ker »je bil tudi škofov ogenj pred tremi leti o Veliki noči zapaljen«, bratu pa je ob napovedi nove izdaje pisal: »Škof bo gledal!!« (Bernik 1968b, 182). Hkrati je pesnik izdajo uporabil za obračun s samim seboj. Besedilo na koncu knjige je napisal na Dunaju o Svečnici 1902 (Cankar 1902, 103). O pesmih iz prve izdaje v njem pravi: »Tisti verzi, polni sentimentalnosti, duha vijoličnega in luninih žarkov so mi danes tako tuji, kakor da bi jih bil napisal človek, ki sem ga poznal samo od daleč« (Cankar 1902, 94). O sežigu pove, da je bilo to »ob tistem času, ko so napravili v Ljubljani velik ogenj in so sodili nad mano veliki duhovni in farizeji« (Cankar 1902, 94).

3.4 Cenzura ali zasebni odkup

Vprašanje, ali je Jegličevo dejanje cenzura, viri sami ne odločijo. Odločiti ga mora opredelitev pojma. Dović (2023, 212) sledi Robertu Darntonu, po katerem cenzuro določa povezanost z državo in njena zmožnost kaznovanja. Iz te opredelitve sklepa, da je škof ravnal kot zasebnik: za odkup je dal veliko denarja in na trgu pokupil vso

razpoložljivo naklado. Cerkev na Kranjskem ob koncu stoletja po njegovi presoji ni imela več realne cenzorske pristojnosti, zato Jegličev sežig bolj kot izraz moči deluje kot »izraz cenzorske impotence« (Dović 2023, 212).

Dović pojem razjasni s primerjavo z Baudelairovimi *Rožami zla*. Zbirka je bila natisnjena v Parizu leta 1857, a je bila zasežena še pred razpečavanjem; sledil je sodni proces, v katerem je obveljala prepoved šestih pesmi (Dović 2023, 209). Tudi pri Baudelairu je bil glavni razlog za poseg dekadenčna erotika (Dović 2023, 209). Sodba je ugotovila žalitev javne morale, ne bogokletja (Dović 2023, 210). Zaključek primerjave je, da bi pariško sodišče Cankarjevo zbirko leta 1857 verjetno komaj opazilo, saj je Cankarjeva čutnost, nastala skoraj pol stoletja pozneje, nekoliko bolj sprejemljiva od Baudelairove (Dović 2023, 212). Razlika med primeroma je torej v tem, kdo je ravnal: v Parizu tožilec in sodišče, v Ljubljani škof z denarjem.

V prid temu bralnemu ključu govorijo trije podatki iz virov. Prvi je odziv liberalnega tiska samega, ki je priznal, da se škofu z vidika pravice ne more ničesar očitati, a je njegovo ravnanje kljub temu ocenil kot ozkosrčno (Slovenski narod 1899d, 1). Drugi je zapis v škofovem dnevniku: ob odkupu *Erotike* je zapisal tudi, da upa, da bo vlada prepovedala drugo, bogokletno knjigo, ker jo je za to prosil (Polajnar 2002, 70). Škof je torej v istem zapisu ločil dve poti: za *Erotiko* odkup, za drugo knjigo prošnjo oblasti. Tretji je pravna slabost odkupa: po Cankarjevi razlagi zakona je moral založnik v treh letih izdati novo izdajo (Dović 2023, 198), Bamberg pa je izjavil, da pravic ni prodal (Bernik 1968a, IX). Druge izdaje škof z odkupom ni mogel preprečiti.

Hkrati ima ta bralni ključ meje. Polajnar (2002, 74) o Jegliču piše, da je bil »dobrohotni cenzor naroda«, ki je videl tudi tisto, česar vladna cenzura ni videla. Besedo cenzor torej uporablja v širšem pomenu, kot ga Dović zavrača. Razlika med njima je predvsem terminološka, vendar kaže, da pojem v literaturi ni enoten. Poleg tega odkup ni bil le zasebni posel. Jeglič je ravnal kot škof: sprejel je zahvalo duhovnikov in jim pisno odgovoril, da je denar rad žrtvoval, ker je ljudstvo treba obvarovati pred nesnago (Polajnar 2002, 72). Leta 1899 sežiga javno ni zagovarjal nihče (Polajnar 2002, 72), tri leta pozneje pa je recenzent *Doma in sveta* zapisal, da je »veliki ogenj, ki je opalil njegove

ponižne cvetove«, zdravilnejši, kakor pa »pohotno in mefistovsko hvalisanje gotovih ljudi, ki se naslajajo ob vsem, kar je nenravnega« (L. 1902, 500).

Naš odgovor na drugo raziskovalno vprašanje je zato dvodelen. Po opredelitvi, ki cenzuro veže na državo, dejanje ni bilo cenzura, ampak odkup na trgu. Po namenu in po vlogi, ki jo je Jeglič v njem imel, pa ni bilo zgolj zasebno: bilo je moralnoverska intervencija s sredstvi zasebnika. Učinek je bil dvojen. Naklada je bila resnično uničena, in Bernik (1969, 13) meni, da je uničenje knjige v javnosti vnaprej določilo stališče do mladega pesnika, ki se je v literarni publicistiki poznalo še nekaj let. Pravno in literarno pa je dejanje spodletelo: Cankar je tri leta pozneje izdal novo izdajo, ki jo razlaga kot politično dejanje, nastalo kot protest proti škofovemu posegu (Bernik 1968b, 182).

4 VREDNOTENJE EROTIKE SKOZI ČAS

Poglavje odgovarja na četrto raziskovalno vprašanje: kako se je vrednotenje zbirke spreminjalo. Obravnavamo samo tista dela, ki smo jih lahko prebrali v celoti ali na ustreznih straneh, zato je nabor ožji od tistega, ki bi ga pričakovali v pregledu vse literature o Cankarju. Najprej predstavimo odzive iz let 1899 in 1902, nato raziskave od leta 1968 do 2023, na koncu pa jih primerjamo v tabeli 4.1 in presodimo, kaj se je spremenilo in kaj je ostalo.

4.1 Sodobni odzivi

Odzivi iz leta 1899 so imeli dve obdobji. V prvem je razprava zadevala predvsem usodo knjige, v drugem so v ospredje stopile pesmi, ki so jih kritiki ocenjevali različno, pogosto v skrajnostih (Bernik 1968a, IX). Prvo obdobje smo opisali v tretjem poglavju. Tu sledimo drugemu.

Najobsežnejša kritika je bila Levčeva v *Slovenskem narodu*, v štirih nadaljevanjih od 29. maja do 2. junija 1899. Levec (1899a, 1) je Cankarja imel za romantika: ta je »romantik v svojih motivih, romantik tudi po vzneseni, zvonki dikciji svojih verzov«. Ob branju zbirke je začutil »neprijetni občutek razočaranja« in priznal, da je pričakoval »mnogo več originalnega, genialnega« (Levec 1899a, 1). Dunajskim večerom je očital pomanjkanje premisleka: veliko mesto bi moralo pesnika spodbuditi k razmišljanju, pri Cankarju pa »tega pogrešamo docela« (Levec 1899c, 1), kitice z Madoninim plaščem pa so se mu zdele znak, da pesnik opazuje »površno, da ne rečem naivno« (Levec 1899c, 1). Končna sodba je bila, da je zbirka »še po veliki večini nezrelo«, Cankar pa »dobra, a še nerazvita vinska trta« (Levec 1899d, 2). V besedilu, ki smo ga preiskali po ključnih besedah, nismo zasledili omembe škofa ali sežiga: ocena obravnava pesmi, ne dogodka. Merilo, s katerim je presojal, je Bernik (1968a, IX) opredelil kot klasično poetiko in preprosto razumljeno realistično estetiko.

Aškerčeva ocena je napisana kot pismo mladi bralki, ki je za veliko noč prejela obe knjigi (Aškerc 1899, 344). Aškerc Cankarju ni bil tujec: Cankar je za izdajo prvenca uspešno lobiral pri Bambergu prek Aškerca, tedanjega urednika *Ljubljanskega zvona* (Dović 2006, 395), svojo prvo natisnjeno kritiko pa je leta 1896 namenil prav Aškercu (Bernik 1983,

103). Ton ocene je prijaznejši od Levčeve. Cankarjeva lirika je po njem »pristno vino«, v katerem ni nič ponarejenega (Aškerc 1899, 349); pesnik je »čist subjektivist, egoist«, ki misli le nase in na svojo ljubezen (Aškerc 1899, 350). Ocena zagovarja tudi *Dunajske večere*, a z omejitvijo, da se je Cankar »za las« približal »delikatni meji« (Aškerc 1899, 352). Bernik (1969, 14) opozarja, da ocena kljub prijaznemu tonu vsebuje več tehtnih pridržkov, med njimi očitka »blaziranosti« in »nečesa patološkega«, Cankar pa se je Aškercu za oceno zahvalil in jo imel za laskavo. Iz Aškerčevih pridržkov izhaja po isti razpravi ugotovitev, da pri *Erotiki* politični interesi še niso v taki meri prevladovali nad literarnimi merili kot pri kritikah naslednjih Cankarjevih del (Bernik 1969, 15).

Katoliška kritika je delovala drugače. Lampe (1899, 259–260) je v *Katoliškem obzorniku* zbirko označil z ironičnim podcenjevanjem in osebnimi diskvalifikacijami; povezal jo je z okoljem, v katerega se »izmed poštenih ljudi podajejo samo policaji«, nato pa govoril o »bordelskih pesmih«. Njegov očitek ni zadeval verzne tehnike, ampak nravnost: *Slovenski narod* po njegovem »izpodkoplje nravnost v ljudstvu«. Objava je izšla 8. julija 1899, kot navaja Dolar (1977, 100). Isto merilo vidimo tri leta pozneje. Recenzent *Doma in sveta* je novo izdajo ocenil z besedami, da iz nje »diha z vonjem osušenih vijolic« bolna duša, »slabotna v jezi, igrajoča se z blasfemijo, vtopljena v čutnost, ponižna v titanstvu in filozofična v nihilizmu« (L. 1902, 499). Dović (2023, 200) istega recenzenta imenuje Leopold Lenard in pravi, da je zbirko ocenil kot blasfemično, nihilistično in izprijeno.

Pritrdilne odzive je objavila tržaška *Slovenka*. Ocena, podpisana E. K., Dunajske večere brani z besedami: »Poetična je prav za prav vsaka snov, samo pravemu pesniku mora priti v roke, da postane kaj iz nje« (Kristan 1899, 360). Dolar (1977, 101) isti stavek navaja brez besed »za prav«, zato smo vzeli izvirnik. Pisec priznava, da mu je »čisto neumevno«, kako se ob teh pesmih govori o opolzkosti (Kristan 1899, 360). Ivo Šorli je, kot navaja Dolar (1977, 99), zapisal, da so Cankarjeve pesmi ljubavne poezije, »kakor jih imamo nekaj boljših in brezprimerno več slabših v našem slovstvu«, in da se je s takimi dekadenti še dalo orati; njegove ocene nismo našli v digitalizirani obliki. Kot kritika je po presoji, ki jo povzema zbirka pričevanj, najšibkejša izmed pritrdilnih (Dolar 1977, 101). Pritrdilne ocene so torej branile pravico pesnika do vsake snovi, ne pa razlagale posameznih pesmi.

Bernik (1969, 22) vse te odzive povzema z ugotovitvijo, da je bila kritika Cankarjevih zgodnjih del kritika idej in vsebine, ki je obliko podrejala vsebinskim plastem, in da je bilo v njej veliko ideološke nestrpnosti. Ugotovitev zadeva vsa zgodnja dela, ne samo *Erotike*, zato jo navajamo kot okvir, ne kot dokaz za posamezen odziv.

4.2 Raziskave od leta 1968

Prvi pregled odzivov je sestavil Bernik kot urednik. V spremni besedi k faksimilu *Erotike* je po pismih in tisku rekonstruiral nastanek zbirke in odzive nanjo (Bernik 1968a, III–X). Dokumentaren značaj imata tudi njegov referat o Cankarjevih prvih nastopih (Bernik 1969, 13–23) in Dolarjeva zbirka pričevanj o sprejemanju slovenske moderne, ki *Erotiki* nameni obsežno poglavje. Dolar (1977, 88) ocenjuje, da je zbirka sprožila približno dvajset člankov, ocen in polemik v domačem in tujem časopisju; odmeva te vrste ni imela, če odmislimo škofov sežig, nobena slovenska knjiga pred njo.

Drugo vrsto raziskav predstavlja razlaga zbirke kot dela Cankarjevega razvoja. Bernik (1968b, 181–182) v razpravi o Cankarjevi liriki ugotavlja, da se je pesnik verzov notranje odrekel že avgusta 1898, pred izidom, in da je bila zato druga izdaja predvsem politično dejanje, protest zoper škofa. Z njo se ujema ugotovitev, da se je Cankar ob novi izdaji vse bolj usmerjal proč od verzov k poetični prozi (Dović 2023, 213).

Tretjo vrsto predstavljajo razprave o pojmih. Bernik (1991) uporabi recepcijsko estetiko in pokaže, da se je moderna v publicistiki napovedovala že od sredine osemdesetih let 19. stoletja, bralci pa so jo sprejemali z občutkom ogroženosti in z moralnimi pomisleki do dekadence. Kos (1995, 47) opozarja, da pojem moderne lirike ne pokriva vsega, kar sodi v slovensko moderno, in da Cankar z večino pesmi ne sodi vanjo. Za oceno *Erotike* je ta ugotovitev pomembna, ker razmejuje med mestom zbirke v zgodovini slovenske moderne in njeno vrednostjo kot moderne lirike.

Četrto vrsto predstavljata branji v evropskem in metaforičnem okviru. Pirjevec (1961, 278) v disertaciji o evropski dekadenci in simbolizmu ugotavlja, da pesnik *Erotike* predstavlja nov tip slovenskega izobraženca, ki snuje v stiku s sodobnostjo. Čeh Steger (2022, 131) zbirko bere kot gradivo za metaforizacijo ljubezni in ženske ter poudarja, da je »inkriminirani« cikel *Dunajski večeri* v drugi izdaji doživel najmanj posegov.

Tabela 4.1: Primerjava interpretacij Erotike

Avtor	Delo in leto	Pristop	Osrednja teza
Levec	ocena v Slovenskem narodu, 1899	realistična estetika	Cankar je pesnik, a zbirka je večinoma nezrela; neoriginalna in plitka; romance zgodovinsko neresnične (Levec 1899a, 1; Levec 1899d, 2; Bernik 1968a, IX)
Aškerc	ocena v Ljubljanskem zvonu, 1899	zagovor subjektivne lirike	Lirika je pristna; Dunajski večeri slikajo greh, ne da bi ga odobravali, a so ob meji resne umetnosti; pogreša socialno in narodno misel (Aškerc 1899, 349–360)
L.	ocena v Domu in svetu, 1902	katoliška vsebinska kritika	Nova izdaja je blasfemična in izprijena; sežig je bil zdravilnejši od hvalisanja nemoralnega (L. 1902, 499–500)
Pirjevec	doktorska disertacija, 1961	primerjalna analiza evropske dekadence	Pesnik Erotike je nov tip slovenskega izobraženca; da je Cankar poznal Dörmannovo Neurotico, ni dokaza (Pirjevec 1961, 234; Pirjevec 1961, 278)
Bernik	spremna beseda h faksimilu, 1968	dokumentarna rekonstrukcija	Odzivi se delijo v dve obdobji: najprej o dejanju, nato o pesmih (Bernik 1968a, IX)
Bernik	Problem Cankarjeve lirike, 1968	razlaga Cankarjevega razvoja	Cankar se je verzov odrekel že 1898; nova izdaja je politično dejanje (Bernik 1968b, 181–182)
Bernik	Cankarjevi prvi nastopi, 1969	kritika kritike	Pri Erotiki so literarna merila še prevladovala nad političnimi; Cankar je del kritik upošteval (Bernik 1969, 14–16)
Dolar	Slovenska moderna, 1977	zbirka pričevanj	Odmev največji med slovenskimi knjigami do tedaj; škofovih motivov ni mogoče ugotoviti (Dolar 1977, 88–89)

Avtor	Delo in leto	Pristop	Osrednja teza
Bernik	Slovenska moderna v horizontu pričakovanja, 1991	recepcijska estetika	Moderna se je napovedovala že od 1880-ih; dekadenca je bila moralno sumljiva (Bernik 1991)
Kos	Moderna slovenska lirika, 1995	pojmovna analiza	Lirika slovenske moderne ni isto kot moderna lirika; Cankar z večino pesmi ne sodi vanjo (Kos 1995, 47)
Polajnar	Jegličeva skrb za narod, 2002	zgodovinska študija	Odkup je izraz škofove skrbi za nravnost; Jeglič kot dobrohotni cenzor (Polajnar 2002, 74)
Čeh Steger	Metaforični koncepti ljubezni in ženske, 2022	kognitivna analiza metafore	Dunajski večeri so imeli v drugi izdaji najmanj posegov; opis ženske ima za predlogo Stuckovo sliko Greh (Čeh Steger 2022, 131; Čeh Steger 2022, 133)
Dović	Goreča Erotika, 2023	primerjalna analiza cenzure	Poseg ni cenzura v strogem pomenu; zbirka je pomembna zaradi škandala (Dović 2023, 212; Dović 2023, 215)

Opomba: V tabeli so le avtorji, ki smo jih brali; povzeto je samo to, kar delo o Erotiki dejansko trdi.

Vir: lastna ureditev po navedenih delih

Polajnar ima kot zgodovinar do dogodka drugačen odnos. Škofov odkup umešča v njegovo skrb za nravnost naroda: Jeglič je po njegovem videl nevarnost že v izražanju strasti, tudi v mislih ali sanjah (Polajnar 2002, 70), in je naklado kupil, da ne bi prišla ljudem in mladim v roke (Polajnar 2002, 72). Spor med deloma ni spor o motivih, ampak o pojmu: v prvem je škof »dobrohotni cenzor naroda« (Polajnar 2002, 74), v drugem pa je njegov sežig »izraz cenzorske impotence« (Dović 2023, 212).

Dović (2023, 196–212) je zadnji v vrsti: njegova razprava povezuje tri smeri, saj rekonstruira potek škandala, bere pesmi z vidika »cenzorskega« bralca in primerja primer z Baudelairovim procesom leta 1857. Razprava se konča z ugotovitvijo, da zbirka

v nastopu moderne ni pomembna zaradi svoje umetniške teže med knjigami generacije, ampak zaradi škandala, ki je spremljal njen izid (Dović 2023, 215).

4.3 Kaj se je spremenilo

Med sodobniki in raziskovalci se je spremenila predvsem tema vrednotenja. Leta 1899 so kritiki presojali pesmi in nravnost: Levec je merilo iskal v realizmu in izvirnosti, Aškerc v pristnosti in družbeni misli, katoliški pisci v nenravnosti. Od leta 1968 dalje raziskovalci presojajo dogodek in zgodovinski okvir: Bernik in Dolar zbirata dokumente, Bernik v letu 1991 in Kos v letu 1995 razčlenjujeta pojme, s katerimi moderno sploh opisujemo, Dović v letu 2023 pa dogodek umesti v teorijo cenzure.

Spremenilo se je tudi razmerje do škofa. Leta 1899 sežiga javno ni zagovarjal nihče (Polajnar 2002, 72); katoliški pisci so ga relativizirali ali pozornost obrnili na pesmi, tri leta pozneje pa ga je recenzent *Doma in sveta* ocenil kot zdravilnejšega od hvalisanja nemoralnega (L. 1902, 500).

Nespremenjeno ostaja nekaj, kar smo opazili že v prvih odzivih: težišče sodb je cikel *Dunajski večeri*. Leta 1899 ga je pisec podlistka v *Slovenskem narodu* imel za najizvirnejši del zbirke (Slovenski narod 1899e, 2), v njem pa je Levec (1899b, 1) našel največ individualnosti, ocena v *Ljubljanskem zvonu* pa ga je zagovarjala in mu hkrati postavila mejo (Aškerc 1899, 351–352); recenzent iz leta 1902 je v njem našel dokaz bolne duše (L. 1902, 499); novejša razprava ga razume kot jedro, ki pojasni, zakaj je zbirka morala v ogenj (Dović 2023, 204).

Odgovor na četrto raziskovalno vprašanje zato ni premica od nemoralne k pomembni knjigi. Vrednotenje se je premaknilo od zaslug pesmi k zaslugam dogodka, in tudi to le v delu literature, ki smo jo mogli brati. Kolikšen delež tega premika pripada preostali literaturi o Cankarju, je vprašanje, na katero naloga ne odgovarja.

5 ZAKLJUČEK

V nalogi smo preverili, kaj se je ob izidu in sežigu *Erotike* leta 1899 res zgodilo, kako so dogodek razlagali sodobniki in raziskovalci ter kakšno mesto ima zbirka v nastopu slovenske moderne. Odgovori na štiri raziskovalna vprašanja so naslednji.

Prvo vprašanje se je nanašalo na potek škandala in njegovo uokvirjanje. Zbirka je izšla konec marca 1899 in škof Jeglič se je že pred prvimi ocenami pogodil z založnikom za odkup naklade (Polajnar 2002, 70). Odzivi so se v prvem obdobju vrteli okoli dejanja, ne okoli pesmi. Liberalni in socialnodemokratski tisk ga je razumel kot napad na svobodo besede in ga umeščal v zgodovino uničevanja slovenskih knjig, katoliški tisk ga je zasukal v posmeh knjigi, kritika pesmi pa je prišla šele pozneje. Datumi in številke, ki jih viri navajajo različno, so zbrani v opombah tabel. Za število sežganih izvodov, okoli 700 od tisoč, ni računa: najstarejši zapis, ki smo ga našli, je vest v *Slovenskem narodu* z 13. aprila 1899 (Slovenski narod 1899d, 1).

Drugo vprašanje je bilo, ali je dejanje cenzura. Če cenzuro vežemo na državo in njeno moč sankcioniranja, odkup ni bil cenzura, ampak odkup na trgu. Po namenu in vlogi škofa pa ni bil zgolj zasebno dejanje: Jeglič je ravnal kot predstojnik cerkve, v dnevniku je zapisal, da je pesmi kupil, da ne bi prišle ljudem in mladim v roke, in sprejemal je zahvale duhovnikov (Polajnar 2002, 72). Ker druge izdaje ni mogel preprečiti, je bil učinek dvojen: naklada je bila uničena, dolgoročno pa dejanje ni uspelo (Bernik 1968b, 182).

Tretje vprašanje je zadevalo vlogo zbirke v nastopu moderne. Literatura, ki smo jo brali, soglaša, da se je moderna leta 1899 pokazala s prvimi knjigami generacije, a tudi, da se je v publicistiki napovedovala že od osemdesetih let in da je javnost nove smeri poznala po svojih pomislekih. *Erotika* je mesto v nastopu moderne dobila ne toliko zaradi pesmi, kot zaradi škandala (Dović 2023, 215). Izpeljava iz našega branja je, da je škandal postavil v ospredje cikel *Dunajski večeri*, ki so ga vsi odzivi, od leta 1899 (Dolar 1977, 94) do leta 2023 (Dović 2023, 204), obravnavali kot jedro, in da je Cankar v drugi izdaji nanj odgovoril z dodano pesmijo o družbeni krivici. Nismo pa mogli pokazati, da je Cankar po

tem dogodku izbral drugačno literarno pot: po razpravi o Cankarjevi liriki se je verzov notranje odrekel že leta 1898 (Bernik 1968b, 181).

Četrto vprašanje je bilo, kako se je vrednotenje spreminjalo. Sodobniki so presojali pesmi z moralnimi, realističnimi in estetskimi merili; od leta 1968 dalje raziskovalci obravnavajo dogodek, njegove dokumente in pojme, s katerimi ga opisujemo. Stalnica je pozornost za *Dunajske večere*. Premik od vrednosti pesmi k pomenu dogodka je očiten v literaturi, ki smo jo mogli brati; ali velja tudi za preostalo literaturo o Cankarju, nismo preverjali.

Izhodiščna domneva, da pomen zbirke za moderno izhaja tudi iz besedil, ki jih je dogodek izpostavil, se je delno potrdila. Besedila, ki jih je dogodek izpostavil, so res bila središče odzivov; da bi iz njih izhajal pomen *Erotike* za moderno kot gibanje, pa naloga ne dokazuje, ker tega z viri, ki jih je imela, ni mogoče preveriti.

Naloga ima omejitve. Prvič, časopisne članke iz leta 1899, ki jih v digitalni knjižnici nismo našli (*Slovenski list*, *Rdeči prapor*, Šorlijeva ocena), poznamo le po navedkih v literaturi, ostale smo brali v izvirniku na straneh, ki jih navajamo; Levčeve ocene v štirih nadaljevanjih nismo prebrali v celoti, ampak odlomke, ki jih navajamo, in besedilo, preiskano po ključnih besedah. Drugič, škofove dnevniške zapise smo poznali samo po Polajnarjevi razpravi. Tretjič, v nalogi nismo obravnavali splošnih pregledov slovenskega slovstva in monografij o Cankarju, ki jih ni bilo mogoče brati v celoti, zato primerjava interpretacij ne zajema vsega, kar je bilo o zbirki napisano. Četrtič, besedilno smo razčlenili le izbrane pesmi iz štirih ciklov, ne vseh petdeset.

Nadaljnje raziskave bi lahko iz dveh smeri dopolnile naše ugotovitve. Prva je branje preostalih časopisov iz leta 1899, ki jih nismo mogli dobiti v digitalizirani obliki (tudi *Edinosti*), in škofovega dnevnika v arhivu. Druga je podrobna primerjava obeh izdaj pesem za pesmijo, ki bi pokazala, katere spremembe izhajajo iz kritik in katere iz pesnikove samokritike. Primerjava z odzivi na Župančičevo *Čašo opojnosti*, ki je bila ocenjena skupaj z *Erotiko* (Aškerc 1899, 344) in ki ni bila sežgana, bi pokazala, koliko je k razliki prispevalo besedilo in koliko dogodek.

VIRI IN LITERATURA

Aškerc, Anton. 1899. „»Erotika« pa »Čaša opojnosti«: pismo iz Ljubljane.“ *Ljubljanski zvon* 19 (6): 344–360.

Bernik, France. 1968a. „O nastanku in usodi Cankarjeve »Erotike«.“ V *Erotika (faksimile prve izdaje)*, III-XI. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Bernik, France. 1968b. „Problem Cankarjeve lirike.“ *Slavistična revija* 16: 169–202.

Bernik, France. 1969. „Cankarjevi prvi nastopi v javnosti in literarna kritika.“ *Slavistična revija* 17 (1): 13–23.

Bernik, France. 1983. „Cankarjevo vrednotenje Aškerca.“ *Jezik in slovstvo* 28 (4): 102–105.

Bernik, France. 1991. „Slovenska moderna v »horizontu pričakovanja«.“ *Slavistična revija* 39 (4): 439–454.

Cankar, Ivan. 1899. *Erotika*. Ljubljana: Kleinmayr & Bamberg.

Cankar, Ivan. 1902. *Erotika: nova izdaja*. Ljubljana: L. Schwentner.

Čeh Steger, Jožica. 2022. „Metaforični koncepti ljubezni in ženske v pesniških prvencih slovenske moderne.“ *Slavia Centralis* 15 (2): 129–142.

Dolar, Jaro. 1977. *Slovenska moderna: pričevanja o njenem sprejemanju in o literarnem ozračju ob njenem nastopu*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Dović, Marijan. 2006. „Cankar kot utemeljitelj profesionalnega pisatelja – umetnika.“ *Slavistična revija* 54 (3): 391–404.

Dović, Marijan. 2023. „Goreča Erotika in Cankarjeva revolucija v slovenskem pesništvu.“ *Primerjalna književnost* 46 (1): 195–217. https://doi.org/10.3986/pkn.v46.i1.11.

Jensterle Doležal, Alenka. 2019. „Pri mojih durih čaka smrt. Osupljiva privlačnost niča. Dekadentne tendence v poeziji Vide Jeraj.“ *Slavia Centralis* 12 (2): 5–17.

Katoliški obzornik. 1899. „Aškerc o Cankarju (drobtinice).“ *Katoliški obzornik* 3 (2): 185–186.

Kos, Janko. 1995. „Moderna slovenska lirika.“ *Literatura* 7 (44): 47–61.

Kristan, Etbin. 1899. „Erotika. Zložil Ivan Cankar (ocena, podpisana E. K., 29. julija 1899).“ *Slovenka* 3 (15): 355–361.

L. 1902. „Ivan Cankar: Erotika. Nova izdaja.“ *Dom in svet* 15 (8): 499–500.

Lampe, Evgen. 1899. „Slovstveni paberki (podpisano E. L.).“ *Katoliški obzornik* 3 (3): 251–267.

Levec, Vladimir. 1899a. „»Erotika« (podlistek, I., 29. maja 1899).“ *Slovenski narod* 32 (121): 1.

Levec, Vladimir. 1899b. „»Erotika« (podlistek, II., 30. maja 1899).“ *Slovenski narod* 32 (122): 1.

Levec, Vladimir. 1899c. „»Erotika« (podlistek, III. (nadaljevanje), 31. maja 1899).“ *Slovenski narod* 32 (123): 1.

Levec, Vladimir. 1899d. „»Erotika« (podlistek, IV. (konec), 2. junija 1899).“ *Slovenski narod* 32 (124): 1–2.

Matajc, Vanesa. 2004. „Literarnozgodovinski pojmovnik za literaturo moderne: revizija in nekaj predlogov.“ *Primerjalna književnost* 27 (2): 61–81.

Pirjevec, Dušan. 1961. „Ivan Cankar in evropska dekadenca in simbolizem.“ Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Polajnar, Janez. 2002. „Jegličeva skrb za narod in njegovo nravnost.“ *Zgodovina za vse 9* (2): 69–76.

Slovenec. 1899. „Odgovor Narodu o »poezijah« (novice, 15. aprila 1899).“ *Slovenec* 27: 4.

Slovenski narod. 1899a. „Cankarjeve pesmi (izjava, 20. aprila 1899).“ *Slovenski narod* 32 (90): 3.

Slovenski narod. 1899b. „Književnost: Erotika (dopis z Dunaja, podpisan -d-, 19. aprila 1899).“ *Slovenski narod* 32 (89): 3.

Slovenski narod. 1899c. „Književnost: Erotika (vest, 27. marca 1899).“ *Slovenski narod* 32 (70): 3.

Slovenski narod. 1899d. „Usoda slovenske knjige (uvodnik, 13. aprila 1899).“ *Slovenski narod* 32 (84): 1.

Slovenski narod. 1899e. „Žrtve zelotizma (podlistek, podpisan F. G., 15. aprila 1899).“ *Slovenski narod* 32 (86): 1–2.

Uredništvo Slovenke. 1899. „Cankarjeve pesmi (opomba uredništva, 12. avgusta 1899).“ *Slovenka* 3 (16): 386.

PRILOGA A: ODZIVI NA EROTIKO V TISKU 1899–1902

Tabela A.1 navaja odzive v časovnem zaporedju; kar poznamo le po navedku, nosi opombo »po drugotnem viru«. Strani člankov so v seznamu virov.

Tabela A.1: Odzivi na Erotiko v tisku 1899–1902

Datum	Časopis (pisec)	Vsebina	Vir
27. 3. 1899	Slovenski narod, Ljubljana (nepodpisano)	vest o izidu zbirke	(Slovenski narod 1899c)
1. 4. 1899	Slovenski list, katoliški (nepodpisano)	zavrnitev Letošnji knjižni piruhi, po drugotnem viru	(Dović 2023, 197; Dolar 1977, 88)
10. 4. 1899	Rdeči prapor, socialnodemokratski, tržaški (nepodpisano)	obsodba odkupa, po drugotnem viru	(Polajnar 2002, 71; Dolar 1977, 89–90)
13. 4. 1899	Slovenski narod (uvodnik)	Usoda slovenske knjige: potrditev odkupa, graja škofa	(Slovenski narod 1899d)
15. 4. 1899	Slovenski narod (F. G., verjetno Fran Govekar)	podlistek Žrtve zelotizma	(Slovenski narod 1899e)
15. 4. 1899	Slovenec, katoliški, Ljubljana (nepodpisano)	odgovor Narodu	(Slovenec 1899)
19. 4. 1899	Slovenski narod (-d-, dopis z Dunaja)	razlaga 20. člena avtorskega zakona	(Slovenski narod 1899b)
20. 4. 1899	Slovenski narod (nepodpisano)	objava o avtorskih pravicah	(Slovenski narod 1899a)
29. 5.–2. 6. 1899	Slovenski narod (Vladimir Levec)	ocena zbirke v štirih nadaljevanjih	(Levec 1899a; Levec 1899b; Levec 1899c; Levec 1899d)
junij 1899	Ljubljanski zvon (Anton Aškerc)	ocena Erotike in Čaše opojnosti	(Aškerc 1899)
1899, zvezek 2	Katoliški obzornik, Ljubljana (nepodpisano)	Aškerc o Cankarju	(Katoliški obzornik 1899)
8. 7. 1899	Katoliški obzornik (E. L., po Dolarju Evgen Lampe)	Slovstveni paberki	(Lampe 1899; Dolar 1977, 100)
julij 1899	Slovenka, Trst (Ivo Šorli)	kramljanje o zbirki, po drugotnem viru	(Dolar 1977, 99; Bernik 1968a, X)
29. 7. 1899	Slovenka, Trst (E. K.)	pohvalna ocena	(Kristan 1899)
12. 8. 1899	Slovenka (uredništvo)	opomba o nedosegljivosti zbirke	(Uredništvo Slovenke 1899)
avgust 1902	Dom in svet, katoliška revija (L.)	ocena nove izdaje	(L. 1902)

Opomba: Datum Lampetove objave navaja Dolar (1977, 100); podpis E. K. Dović (2023, 199) pripisuje Etbinu Kristanu.

Vir: lastna ureditev po izvirnikih in navedenih delih

PRILOGA B: PESEM NE VSTAJAJ, NE VSTAJAJ (DUNAJSKI VEČERI, 4)

Pesem v celoti, kot stoji v prvi izdaji na strani 61 (Cankar 1899, 61). Naglasna znamenja tiska so izpuščena.

> Ne vstajaj, ne vstajaj! … Ah moj bog, – kako / Pohotna ti ustna drhtijo; / V objemu trepeče ti belo telo, / Od mraza ti lica bledijo!
>
> Ti ljubica moja, čemu ta strah? / Čemu se ozira tvoj pogled plah / Bolestno na duri, na okna?
>
> Po veži odmeva neznan korak / Ob pozni, polnočni uri; / Pred oknom se ziblje črno drevo, / Na steklo deževne kaplje bijo, / V viharju se stresajo duri …
>
> Ne boj se, – ne vstajaj! … Nikogar ni … / Otrok tvoj v zibelki mirno spi, / Tvoj mož sedi v krčmi in pije.